

Forgács Márton:

CSÁD: KONFLIKTUSGÓCBÓL STABILIZÁLÓ TÉNYEZŐ? (2.)

ÖSSZEFOGLALÓ: A kétrészes írás második fele Csád 1990-től napjainkig tartó történetét mutatja be, melyet az elnöki pozíciót 1996 óta folyamatosan betöltő Idrisz Deby neve fémjelez. A Líbiával való ellentétet (Auzu-sáv megszállása) sikerült békésen rendezni, a 2003-ban kitört dárfúri konfliktus azonban új kihívást teremtett. Szudánból menekültek százezrei érkeztek az országba, ráadásul Kartúm pénzzel és fegyverrel támogatott csádi felkelőcsoportokat, ami újabb polgárháborúhoz (2005–2010) és nemzetközi beavatkozáshoz (EUFOR Tchad/RCA, MINURCAT) vezetett. A 2011-es arab tavasz eseményei Észak-Afrikában ismét átrendezték az erőviszonyokat. Csád belső helyzete eddigre stabilizálódott, és jól kiképzett hadseregének Líbia káoszba süllyedésével egyre fontosabb szerep jut a térségben. Nigériával, Nigerrel és Kamerunnal együtt sikeresen lép fel a Boko Harammal szemben, és napjainkban úgy látszik, az EU a menekültválság kezelésében is kulcsszerepet szán az országnak.

KULCSSZAVAK: Csád, Idrisz Deby, dárfúri konfliktus, MINURCAT, EUFOR

A DEBY-KORSZAK: FEGYVERES KONFLIKTUSOK CSÁD BAN 1990-TŐL

Noha Deby viszonylagosan jó kapcsolatot ápolt Kadhafival, az Auzu-sáv megszállásába ő se nyugodott bele. A kérdést végül békés úton rendezték: a hágai Nemzetközi Bíróság 1994-ben úgy döntött, hogy a terület Csád része. Líbia az ítéletnek eleget téve, április–május folyamán kivonta csapatait Észak-Csádból. Deby demokratikus választásokat ígért a lakosságnak, amire azonban végül egészen 1996-ig kellett várni. Az elnökválasztáson Kamugue indult vele szemben, akit a második fordulón győzött le. (Jellemző és sokatmondó a szavazatok rendkívül eltérő megoszlása: az északi területeken Deby több mint 90%-ot ért el, Kamuguét viszont a déli szavazók 80–95%-a támogatta.)¹ A választások tisztaságát azonban számos kritika érte, így például sok jelöltet bebörtönöztek, vagy nem is engedtek elindulni a választásokon. Deby 2001-ben ismét nyert, több mint 63%-os arányban. A csádi alkotmány eredetileg csak két elnöki ciklust engedélyezett, de ezt egy népszavazás 2005-ben eltörölte. Deby azóta az összes választást megnyerte (2006, 2011, 2016), így a mai napig ő Csád elnöke.

Fegyveres lázadók csoportjai továbbra is tevékenykedtek az országban, olykor nagyon eltérő célokkal és háttérrel. Anélkül, hogy a szinte osztódással szaporodó kisebb mozgalmak sűrűjébe belevesznénk – sokszor a nevük is rendkívül hasonló, általában a „demokrácia”, a „fejlődés”, az „igazságosság” szavak tetszőleges kombinációja – emeljük ki a jelentősebbeket:²

¹ Kimuri Kasala – James Fearon – David Laitin: Chad. Stanford University, 2006, 17–18. <https://web.stanford.edu/group/ethnic/Random%20Narratives/ChadRN2.6.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 12.)

² Kasala–Fearon–Laitin: i. m. 18–19.

Comité de Sursaut National pour la Paix et la Démocratie (Nemzeti Ébredés Bizottsága a Békéért és Demokráciáért, CSNPD): 1991-ben alakították déli katonák Moïse Kette főhadnagy vezetésével. A Közép-afrikai Köztársaságban is bázisokkal rendelkező mozgalom Csád föderális átalakításáért szállt síkra, és 1992-ben sikertelenül puccsot is megkísérelt Deby ellen. Az 1994-ben megkötött békéig az összecsapások több száz halálos áldozatot követeltek.

Forces Armées pour la République Fédérale (Fegyveres Erők a Föderatív Köztársaságért, FARF): A CSNPD-ből Laokein Barde vezetésével kivált csoport, amely Logonban 1998-ig folytatta a harcot a kormányzat ellen. (Az 1994–1998 közötti időszakot utólag gyakran emlegetik második csádi polgárháborúként.)

Mouvement pour la Démocratie et la Justice au Tchad (Mozgalom a Demokráciáért és Igazságért Csádban, MDJT): Deby egykori védelmi minisztere, Juszuf Togoïmi (1953–2002) alakította 1998-ban. Az elsősorban az északi, tubu területeken tevékenykedő csoport a mai napig aktív.

Mouvement pour le Développement et la Démocratie (Mozgalom a Fejlődésért és Demokráciáért, MDD): Habre egykori hívei alkották ezt a csoportot, amely a Csád-tó térségében tevékenykedett.

Front National du Tchad Rénové (Nemzeti Front a Megújult Csádjért, FNTR): Kelet-Csádban, Vadáiban jött létre, alapítója Ahmat Jákúb Dobio ellenzéki értelmiségi. Hosszú éveket töltött franciaországi emigrációban, azóta bocsánatot nyert és visszatérhetett Csádba. 2009 óta kormányzati szerepet is vállal a *Médiateur de la République*³ megbízott tanácsadójaként.

Union des Forces pour la Démocratie et le Développement (A Fejlődés és a Demokrácia Erőinek Szövetsége, UFDD): Az ország egyik legerősebb felkelőcsoportja, 2006-ban alakította a daza Mahamat Nuri tábornok, aki több miniszteri posztot is betöltött 1995 és 2004 között, de a 2006-os választások során szembekerült Debyvel.

Az állandósuló konfliktusok egyik legfőbb oka az északi területek évtizedek óta tartó folyamatos elsvatagosodása, az egyre gyakoribb és súlyosabb aszályok. Ez az állattenyésztő népek dél felé irányuló migrációját váltotta ki, ami magától értetődően komoly összetűzésekhez vezetett a letelepedett földműves lakossággal. Mivel a folyamat az „északiak” (Habre, majd Deby) hatalomra jutásával egy időben erősödött föl, ezt a déli lakosság sok esetben irányított északi „invázióként” értelmezte. A nomádot rágadásul gyakran a kormányerők látták el fegyverekkel.⁴ Nem kerülheti el a figyelmünket, hogy ez a belső migráció ismét azt a közép-csádi földművelő réteget sújtotta leginkább, amelyik a megfizethetetlen adók miatt 1965-ban kirobbantotta a Tombalbaye-kormány elleni felkelést. Az állattartó nomádok általában rendelkeztek annyi jövedelemmel, hogy elviseljék ezeket a terheket (vagy egyszerűen „elnomadizáltak” az adószedők elől), ezért kevésbé voltak hajlamosak a fegyveres lázadásra.⁵ Az érdeküknek inkább a békés kereskedelem felelt meg, de mindehhez szükség volt megfelelő kiterjedésű legelőterületre. Bonyolítja a kérdést, hogy a Száhel természeti adottságai miatt sok félnomad népcsoport az állattenyésztés mellett valamilyen mértékben földművelést is folytat.

³ Az ombudsmanhoz hasonló tisztség a frankofón országokban.

⁴ Kasala–Fearon–Laitin: i. m. 20.

⁵ Peter Fuchs: Nomadic society, civil war, and the state in Chad. *Nomadic Peoples*, Nr. 38/1996, 151–152.

A DÁRFÚRI KONFLIKTUS

Itt kerül a képbe egy másik, a nemzetközi közvéleményben jóval nagyobb figyelmet kapott eseménysorozat, amely a 2000-es évek folyamán egyre inkább összefonódott a csádi történetekkel: a dárfúri konfliktus. Észak-Szudán e nyugati, Csáddal határos területén a következő népcsoportokat találjuk nagyobb számban:

- *Fúr*: a muszlim vallású, fekete-afrikai népről kapta a terület a nevét (روف داد *Dár Fúr*, 'fúrok otthona'), 1650–1916 között állt itt fenn szultanátusuk,⁶
- *Mászálit*: ugyancsak fekete-afrikai népcsoport, marhatenyésztéssel és földműveléssel egyaránt foglalkoznak, többségük muszlim, de sok iszlám előtti szokást is megőriztek, és meglehetősen nagy szegénységben élnek; összlétszámuk 350 ezer körüli, Vadáiban a számuk 67 ezerre tehető,⁷
- *Zagáva*: róluk már többször volt szó Csáddal kapcsolatban; fontos ismét kiemelni, hogy Deby elnök is ehhez a néphez tartozik;
- *Arabok*: életmódjuk nem sokban különbözik a csádi arabokétól, sokan közülük marhapásztorok (*baggara*), borszín alapján őket sem igen lehet megkülönböztetni a fekete-afrikai népektől.

Szudán történetének felvázolására itt nincs lehetőség,⁸ a dárfúri konfliktus fontosabb eseményeit azonban szükséges röviden ismertetni. Mindenekelőtt le kell szögezni, hogy a széles körben elterjedt közvélekedéssel szemben nem muszlim–keresztény ellentétről (vagy akár „vallásháborúról”) van szó, hiszen Dárfúr lakosságát szinte kizárólag muszlimok alkotják.⁹ Sok elmélet született már arról, hogy mi válthatta ki ezt a szerzteágazó felkelést:¹⁰

- a központi kormányzat politikája, amely kizárta a hatalomból és a helyi döntéshozatalból is az ország perifériáján élő népcsoportokat;
- Szudán instabil állami felépítése („turbulens állam”), amely magában rejtje az erőviszonyok folytonos változását;
- az „arabok” és az „afrikaiak” etnikai ellentéte;
- az iszlám különböző irányzatai közötti konfliktus;
- a Csád, Líbia és Szudán között vívott kliensháborúk és következményeik;
- a nomádok és letelepedettek közötti harc a vízért és földért.

Az afrikai konfliktusokkal foglalkozó publikációk rendre kiemelik, hogy „az okok rendkívül összetettek”, ami ugyanannyira jól csengő, mint semmitmondó megállapítás, elvégre ez minden történelmi folyamatról elmondható. Az utóbbi időkben egyre gyarapodó

⁶ Carolyn Fluehr-Lobban – Richard A. Lobban – John Obert Voll: Historical Dictionary of the Sudan. Scarecrow Press, Metuchen, N. J. & London, 1992, 63. A történelmi Dárfúr ma öt szövetségi államból áll: Samál (Észak-) Dárfúr, Gharb (Nyugat-) Dárfúr, Vaszat (Közép-) Dárfúr, Dzsanzúb (Dél-) Dárfúr, Sark (Kelet-) Dárfúr.

⁷ Samuel Decalo: Historical Dictionary of Chad. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997, 287.; Encyclopedia of African Peoples. The Diagram Group, London, 2000, 144.

⁸ Szudán és Dárfúr történelméről számos publikáció született az utóbbi években. Magyar nyelven nagyon jó átfogó bevezető munka Besenyő János: Országismertető: Szudán. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010. A bibliográfiában megtalálhatjuk a témával foglalkozó további szakirodalmat is.

⁹ A dárfúri események minden bizonnyal sok híradásban összemosódtak a szudáni észak–déli polgárháborúval, aminek valóban volt vallási vetülete.

¹⁰ Paul D. Williams – David R. Black: International society and the crisis in Darfur. In: The international politics of mass atrocities. The case of Darfur. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2010, 6–8.

afrikanisztikai kutatási munkáknak köszönhetően azonban belátható időn belül tisztábban láthatunk ezekben a zavarosnak tűnő kérdésekben is.

2003 elején jelentek meg először szervezettebb fegyveres ellenálló csoportok a fúrok lakta hegyekben, amelyeket a *Darfur Liberation Front* (Dárfúri Felszabadító Front, DLF), majd újabb nevén *Sudan Liberation Movement/Army* (Szudáni Felszabadító Mozgalom/Hadsereg, SLM/SLA) fogta össze. A felkelés hamar kiterjedt a zagávák területére is. Március folyamán elfoglalták Mellitet és a csádi határ melletti Tinát, április végén pedig meglepetés-szerű rajtaütést hajtottak végre Észak-Dárfúr fővárosában, el-Fáserben. Több száz katonát és rendőrt megöltek, elfoglalták a repülőteret, majd a földön megsemmisítették az ott talált Antonov bombázó-repülőgépeket¹¹ és helikoptereket.¹²

Umar al-Basír¹³ kormányszata erőteljes választ adott, Észak-Dárfúrt bombázókkal és harckocsikkal támadták. A hadműveletek már ekkor is több tízezer embert kényszerítettek menekülésre – elsősorban Csádba. 2003 szeptemberében született – csádi közvetítéssel – egy fegyverszüneti egyezmény, amelyet azonban a másik felkelőcsoport, a zagávák által vezetett *Justice and Equality Movement* (Igazság és Egyenlőség Mozgalom, JEM) nem fogadott el. Ekkor jelentek meg a hírhedt *dzsandzsavíd* alakulatok¹⁴ a színen.

A szudáni kormányzat mindvégig tagadta, hogy bármi köze lenne az arab milíciákhoz, de valószínűsíthető, hogy legalábbis fegyverekkel támogatták őket. Szemtanúk beszámolóí szerint sokszor a légi erő bombázásai után tűntek fel a megtámadott falvakban, ahol gyilkoltak, raboltak és pusztítottak.¹⁵ 2004 folyamán olyan mértéket öltöttek a kegyetlenkedések, tömeges kivégzések, kínzások és erőszakolások, hogy a Human Rights Watch már tudatos etnikai tisztogatásnak minősítette a történeteket.¹⁶ A *dzsandzsavíd* milíciák gyakran átkeltek a csádi határon is, sokszor a menekülttáborok környékén tűzifát kereső asszonyok sem voltak

¹¹ Az afrikai országok légi erői gyakran használnak szovjet szállítórepülőket, elsősorban Antonov An-24 és An-26 típusúakat bombázásra. Ezeket sokszor a tényleges típustól függetlenül is „Antonov-bombázóknak” nevezik. A hordóbombákat különösebb célzás nélkül, egyszerűen kilövik a gépekből nagyjából 5000 méteres magasságból. Eric Reeves: The infamous Antonov (An-24 and An-26) cargo planes/crude retrofitted bombers. 2015. <http://sudanreeves.org/2015/02/05/the-infamous-antonov-an-24-cargo-planecrude-retrofitted-bomber/> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 14.)

¹² Kurt Beck: Die Massaker in Darfur. In: Zeitschrift für Genozidforschung. 2004, 54. http://www.ethnologie.uni-bayreuth.de/_downloads/Mitarbeiterdateien/darfur_massakar2004.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 12.)

¹³ Másképp Omar al-Basír, arab írással: ري شبلارم ع 1993 óta (Észak-) Szudán elnöke. Északi muszlim családból származik, tekintélyes pályát futott be a hadseregben, ejtőernyősként vett részt az Izrael elleni Jom Kippur-i háborúban (1973), majd később egészen altábornagyi rendfokozatig vitte. 1989-ben puccsot hajtott végre a kormány ellen, azóta az ország megkérdőjelezhetetlen vezetője. 2008-ban azonban ő volt az első hivatalban lévő államelnök, aki ellen a hágai Nemzetközi Büntetőbíróság elfogatóparancsot adott ki. A vád szerint al-Basír népiirtással gyanúsítható a fúrok, a mászálitok és a zagávák ellen a dárfúri háború idején. Tárgyalásra azonban a mai napig nem került sor. Tribunal erlässt Haftbefehl gegen Sudans Präsidenten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/verdacht-auf-kriegsverbrechen-tribunal-erlaesst-haftbefehl-gegen-sudans-praesidenten-a-611323.html> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 21.)

¹⁴ Nemzetközi átírásban janjaweed, arab írással: ديوجنح A szó eredete nem teljesen tisztázott, a legnépszerűbb értelmezés szerint az arab *dzsinn* ('gonosz szellem') és *dzsavad* ('ló') fogalmakból származik. Mások szerint a szó első eleme a német MG 3 géppuskára utal, amelyet a szudáni hadsereg is használ. Anders Hastrup: Violating Darfur: The emergent truth of categories. In: The politics of violence, truth and reconciliation in the Arab Middle East. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2009, 61.

¹⁵ Beck: i. m. 55–56.

¹⁶ Human Rights Watch: Darfur destroyed. Ethnic cleansing by government and militia forces in Western Sudan. 2004. <https://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/sudan0504full.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 14.)

biztonságban tölük.¹⁷ A halálos áldozatok számáról nincsenek megbízható adatok, a becslések általában legalább 200–300 ezer közötti számokból indulnak ki; más jelentések több mint félmillióról beszélnek, míg a szudáni kormány mindössze kilencezerről.¹⁸

A csádi és a szudáni konfliktusok – képletesen kifejezve – fogaskerekeként értek össze, kölcsönösen mozgásban tartva egymást. 2007-ben közel 2,4 millió menekült élt táborokban Dárfúron belül, 400 ezer Csádban és további 200 ezer a Közép-afrikai Köztársaságban.¹⁹ Deby kezdetben az öt korábban támogató szudáni kormányzat mellett állt ki, aminek következtében szembekerült saját népcsoportjával, a zagávakkal, de ez lázongásokat eredményezett a csádi hadseregben, amelynek tisztí állománya ugyancsak zagávákból állt. A dárfúri felkelőknél talált menedéket Deby két unokatestvére, Timan és Tom Erdimi is, miután kétszer is sikertelen puccsot kíséreltek meg az elnök ellen. 2005-re kliensháború alakult ki: N'Djamena a dárfúri, Kartúm a csádi lázadók csoportjait támogatta pénzzel és fegyverekkel. Deby helyzete sosem volt szilárdnak tekinthető, tekintettel arra, hogy egyedül a zagávákra támaszkodik, de azok mindössze 1–2%-át alkotják a csádi lakosságnak.²⁰

A csádi elnök számíthatott azonban Franciaország támogatására. Nagyrészt Párizs nyomására döntött végül az ENSZ a nemzetközi beavatkozás mellett: 2008. március 15-től megkezdte tevékenységét az *EUFOR Tchad/RCA* áthidaló missziója, amelyet 2009. március 15-én váltott fel a MINURCAT (*Mission des Nations Unies en République Centrafricaine et au Tchad*, Egyesült Nemzetek Szervezetének Missziója a Közép-afrikai Köztársaságban és Csádban, 2010. december 31-ig).

Itt kell néhány szót ejtenünk a harmadik „fogaskerékről”, a Közép-afrikai Köztársaságról, amely bár a világ egyik legszegényebb országa, hatalmas arany- és gyémántlelőhelyekkel, gazdag erdőségekkel és jelentős vízkészletekkel rendelkezik (ez az ellentmondásos jelenség sajnos nem egyedi az ún. „harmadik világban”). François Bozizé²¹ 2003. március 15-én Csád aktív támogatásával megpuccsolta az éppen külföldön tartózkodó Ange-Félix Patassé (1937–2011) elnököt. 2004-ben az ország északkeleti, Csáddal és Szudánnal határos területén felkelések törtek ki Bozizé uralma ellen (az ún. „bozótháború”). Ezeket a csoportokat nagyrészt Kartúm képezte ki és látta el fegyverekkel.

¹⁷ Beck: i. m. 58.

¹⁸ Lühr Henken: Sudan und Tschad im Visier der Großmächte. Teil 1. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008, 7. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/755/pdf/2008_01a.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 15.)

¹⁹ Thilo Thielke: Krieg in Darfur. In: Wegweiser zur Geschichte: Sudan. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Schöningh, Paderborn, 2008, 68.; Henken: i. m. 7.

²⁰ Gérard Prunier: Patt im Tschad. <http://www.monde-diplomatique.de/pm/2008/03/14.mondeText.artikel,a0043.idx,11> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 19.); Lühr Henken: Sudan und Tschad im Visier der Großmächte. Teil 2. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008. 01. 03. <http://www.imi-online.de/2008/01/03/sudanundtschadim/> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 19.)

²¹ 2013. március 24-én neki kellett Banguiból elmenekülnie a Séléka (Szövetség) lázadócsoporthoz. Az ország mintegy negyedét kitevő muszlimok ugyanis úgy érezték, másodrendű állampolgárokként kezelik őket, és szemére vetették a kormányzatnak, hogy az északkeleti régiók semmiféle fejlesztésben nem részesülnek. A lázadók vezetője, Michel Djotodia (szül. 1949) személyében először lett muszlim elnöke a Közép-afrikai Köztársaságnak. Bár a Séléka nem tekinthető ideológiailag nagyon szélsőséges szervezetnek, harcosai a fővárosban számos súlyos atrocitást követtek el, így hamarosan megalakultak a keresztény többségű „antibalaka” fegyveres csoportok. Az ország élén azóta több elnök váltotta egymást: Djotodia lemondása után Alexandre-Ferdinand Nguendet (2014. január 10–23.), a N'Djaménában született Catherine Samba-Panza (2014. január 20. – 2016. március 30.), majd Faustin Archange Touadéra. Vesevay Mariann: A Séléka és az antibalaka csoportok. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 379–397.; Balogh Andrea – Besenyő János – Miletics Péter – Vogel Dávid: Országismertető: Közép-afrikai Köztársaság. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – MH GEOSZ, 2015.

2007 elején a bangui kormányt csak az mentette meg az összeomlástól, hogy Gabon, Kongo-Brazzaville és Csád közös kontingense – francia Mirage F1 vadászbombázók támogatásával – harapófogóba vette és visszaszorította a lázadókat. Kartúm célja mindezzel az volt, hogy dél felől próbálja meg átkarolni a csádi kormánycsapatokat és dárfúri szövetségeit. A szoros összefonódásra az is utal, hogy Tom Erdimit az újságírók gyakran szudáni telefonszámon tudták elérni, és az UFDD tagjairól is többször készültek olyan képek, amelyeken szudáni egyenruhában láthatóak. Sőt mi több, Kartúm – állítólag – a Nigerben élő *mahamidok* közül is toborzott dzsandzsavídeket, így a konfliktus még tovább gyűrűzött.²²

A második (vagy más értelmezések szerint harmadik) csádi polgárháború (2005–2010) folyamán is két „n'djamenai csatára” került sor. 2006. április 13-án Mahamat Núr Abdel-Kerím²³ vezetésével egy nem sokkal azelőtt összeállt lázadószövetség, a *Forces Unies Pour le Changement* (Egyesült Erők a Változásért, FUC) mintegy másfél ezer harcosa elérte a fővárost, ahonnan azonban gyorsan kiszorították őket a kormányerők. A másik n'djamenai csatában (2008. február 2–3.) a felkelők a szudáni hadsereg aktív támogatásával egészen a belvárosáig nyomultak előre, és még az elnöki palotát is tűz alá vették. A kormányerők néhány nap alatt azonban ezúttal is visszaverték a támadást, és súlyos veszteségeket okoztak a felkelőknek.

Egyes elemzések szerint a lázadók egyszerűen alábecsülték a csádi hadsereg képzettségét és felszerelését, és túl kevés katonával, tüzérség nélkül próbálták meg bevenni a fővárost. A kormányerők azonban rendelkeztek három Mil Mi–24 harci helikopterrel, melyeket ukrán zsoldos pilóták vezettek, valamint húsz T–55 harckocsival. A felkelők 2–300 harcosukat és járműveik mintegy kétharmadát elvesztették, és kénytelenek voltak visszavonulni. Deby a dárfúri JEM lázadócsoporthoz sikeresen felhasználta arra, hogy az újraformálódó támadókat még a csádi határ ismételt átlépése előtt szétverje. A meghíusult támadás után megtorlásként a dzsandzsavídek a csádi határ mentén fekvő több falut megtámadtak, a helyiek beszámolásai alapján a szudáni hadsereg támogatásával. Ezek során több mint 200 ember vesztette életét, akiket azzal gyanúsítottak, hogy a JEM támogatói.²⁴

Egyes feltételezések szerint az elkapkodott támadás még a nemzetközi beavatkozás előtt kísérelt meg új helyzetet teremteni, továbbá az is felmerült, hogy a dárfúri lázadók éppen azzal a céllal provokálták ki a szudáni kormányerők erőszakos fellépését, hogy ezt a beavatkozást elérjék.²⁵ Bár nem zárható ki ez utóbbi lehetőség sem, túlságosan is öngyilkos taktikának tűnik.

²² Drohender Flächenbrand im zentralen Afrika. <http://www.nzz.ch/articleeukxt-1.102710> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 20.) A mahamidok szudáni-arab, tevetartó népcsoport, több állam területén szétszórva élnek. Dárfúri vezetőjük Músa Hilál (szül. 1961) dzsandzsavíd parancsnok, akit 2008. március 18-án a szudáni külügyminisztérium különleges tanácsadójának neveztek ki. Musa Hilal from a convicted felon to a government official. <http://www.sudantribune.com/spip.php?article25660> (Letöltés időpontja: 2017. 04. 21.)

²³ Mahamat Núr Abdel-Kerím (szül. 1960) a fekete-afrikai tama népcsoportozhoz tartozik, amely Vadáiban, Biltinben és Nyugat-Dárfúrban él. Számuk 40-50 ezer főre becsülhető, keleti szudáni dialektust beszélnek, és bár muszlimok, számos iszlám előtti szokást is megtartottak. Decalo: i. m. 407.

²⁴ Prunier: i. m.

²⁵ Henken (Teil 2): i. m.; Thielke: i. m. 72–73.

NEMZETKÖZI SZEREPVÁLLALÁS

Az EUFOR Tchad/RCA hivatalosan a menekültek és a civilek, valamint az ENSZ munkatársainak a védelmét látta el, bár Kartúm úgy vélte, hogy a valódi cél Deby kormányának katonai támogatása volt.²⁶

Az EUFOR létszáma 2008 októberében 3265 fő volt, és 23 ország haderejéből állt össze.²⁷ A legnagyobb létszámú kontingenseket Franciaország (1669 fő), Írország (419), Lengyelország (404), Ausztria (186), Olaszország (99) és Spanyolország (91) adták. Horvátország különleges alakulatának 15 katonájával, Magyarország három törzstiszttel járult hozzá a misszióhoz, utóbbiak azonban nem a helyszínen, hanem a párizsi parancsnokságon segítették a munkát.²⁸ (Egyikük, Nagy Ferenc alezredes egy ízben logisztikai bejárást végzett Csádban.)²⁹

Az 1861-es számú ENSZ-határozat³⁰ (2009. január 14.) maximum 5200 fős katonai és 300 fős rendőri állomány bevetésére adott felhatalmazást, 25 összekötő tiszt és határozatlan számú civil segítő támogatásával. A célokat a következőkben határozták meg: együttműködés a helyi kormányokkal, a rendfenntartó erőkkel és az Afrikai Unióval (AU), a menekültek védelme és visszatérésük biztosítása, a bűnözés elleni harc, az újjáépítés feltételeinek megalapozása és a térség stabilitásának megteremtése. A misszió vezetője a portugál Victor da Silva Angelo, a katonai parancsnok a szenegáli el-Háddzsi Mahamadu Kandzsi vezérőrnagy, a rendőri megbízott az argentin Gerard Chaumont csendőr vezérőrnagy volt.³¹ A legfontosabb főhadiszállásokat N'Djaménában és Abesében állították fel, és további alközpontokat alakítottak ki a szudáni határ mentén Iribában, Gueredában, Farsanában, Goz Beidában, valamint Biraóban, a Közép-afrikai Köztársaság északkeleti csücskében.³²

²⁶ Az ENSZ BT 1778-as számú határozata (2007. szeptember 25.) döntött a MINURCAT mandátumáról és hatalmazta fel az Európai Uniót az egyéves EUFOR-bevetésre. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CAR%20SRES1778.pdf> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

²⁷ A résztvevők és a létszám kisebb mértékben folyamatosan változtak. Az itt feltüntetett adatok forrása: Force Strength by Nations in AOO: 3265. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081009_Force_Stength_by_Nations_in_AOO.pdf (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

²⁸ Kiss Zoltán László: Magyarok a békefenntartásban. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011, 105. A további részt vevő országok: Svédország (77 fő), Hollandia (73), Albánia (63), Belgium (62), Finnország (61), Szlovénia (15), Egyesült Királyság (4), Németország (4), Görögország (4), Bulgária (2), Csehország (2), Ciprus (2), Litvánia (2), Luxemburg (2), Portugália (2), Románia (2), Szlovákia (1.) Vö. Force Strength... i. m.

²⁹ Besenyő János: Magyar békefenntartók Afrikában. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2013, 394–411. A kötetben olvasható beszélgetésben különösen az üzemenyag- és az ivóvízhiányt emeli ki, továbbá a májustól októberig tartó esős időszak megpróbáltatásait, amikor a burkolatlan utak szinte lehetetlen a közlekedés és így az utánpótlás biztosítása is.

³⁰ http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1861%282009%29 (Letöltés időpontja: 2016. 08. 21.)

³¹ Minurcat: Mission Leadership. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=267> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.) A misszió céljai között a helyi rendőrség kiképzése is szerepelt. Ennek érdekében az ENSZ életre hívott egy új rendfenntartó alakulatot, a Détachement Intégré de Sécuritét (Integrált Biztonsági Különítmény, DIS). Csádi rendőrtisztek egy négyhetes fizikai és elméleti képzést követően (amelynek fontos részét képezte az emberi jogok tiszteletben tartása) válhattak a szervezet tagjaivá. In Chad, UN mission starts training local police. UN News Centre, 2008. 04. 08. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26248&Cr=chad&Cr1#V76OcH2ZhqA> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) Rendőröket a következő országok küldtek: Franciaország, Svédország, Portugália, Törökország, Jordánia, Jemen, Egyiptom, Líbia, Benin, Burkina Faso, Elefántcsontpart, Guinea, Kamerun, Madagaszkár, Mali, Niger, Ruanda, Szenegál és Togo.

³² Minurcat: Office Locations. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=278> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.)

A helyzet 2010-re többé-kevésbé stabilizálódott. Hogy ez mennyire a nemzetközi misziónak köszönhető, az vitatott; Deby éppen a látványos eredmények hiányára hivatkozva kérte a MINURCAT befejezését 2010 elején. Az viszont nagyon fontos eredmény, hogy Kartúm és N'Djamena 2010. január 15-én egyezményt írt alá, amellyel formálisan véget ért a polgárháború, és a két ország viszonya ismét normalizálódott. A határokat megnyitották, és a csádi felkelők nagy része elhagyta Szudán területét, februárban Deby pedig hat év elteltével először látogatást tett Kartúmban.³³ Umár al-Basír júliusban viszonzta a látogatást, ami pozitív jel volt a konfliktust illetően, mégis nemzetközi felháborodást váltott ki. Csád ugyanis ratifikálta a Római Statútumot, amely a Nemzetközi Büntetőbírósággal való együttműködésre kötelezi. A csádi kormány ennek ellenére megtagadta a szudáni elnökre kiadott elfogatóparancs végrehajtását.³⁴

ÁTALAKULÁSOK, VÁLTOZÁSOK A TÉRSÉGBEN

A 2011-es „arab tavasz” következtében radikálisan átalakult a fennálló rend Észak-Afrikában. Kadhafi és Csád ellentmondásos viszonyára már rávilágítottunk. Deby hatalomra kerülése és az Auzu-konfliktus rendezése után a kapcsolatok végig jók maradtak. Kadhafi sok esetben vállalt közvetítő szerepet is szudáni–csádi viszály alatt. Algéria és Niger mellett így Csád is Kadhafit támogatta a líbiai polgárháború során (míg Szudán, Tunézia és Egyiptom a felkelőket). Hogy azok a csádiak, akik aktív szerepet vállaltak a harcokban, kormánykatonák vagy zsoldosok voltak-e, nem tisztázott.

A NATO beavatkozása után Deby mindazonáltal óvatosan változtatni kezdett álláspontján, és a konfliktus békés rendezésére ösztönözte a feleket – mint ismeretes, sikertelenül. A szubszaharai Afrika iránti érdeklődés Kadhafi személyes ambícióiból táplálkozott, és nem élvezte a líbiai lakosság támogatását. A különböző lázadócsoportok líbiai támogatásának megszűnése optimális esetben akár a térség stabilitását is előremozdíthatta volna. Az újabb fegyveres konfliktusok és az Iszlám Állam³⁵ térnyerése következtében Líbia azonban szinte teljesen elvesztette befolyását a Száhel-térségben, és a déli területeken élő tubuk gyakorlatilag már teljesen függetlenné váltak a központi kormányzat(ok)tól.³⁶

A térség növekvő instabilitása Csádot aktívabb szerepvállalásra készítette. Így közel 2000 katonával részt vett az *Opération Servalban*, többek között ők foglalták vissza és biztosították

³³ Human Rights Watch: World Report 2011: Chad. Events of 2010. <https://www.hrw.org/world-report/2011/country-chapters/chad> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 24.)

³⁴ Trotz Haftbefehl: Sudans Präsident besucht unbehelligt den Tschad. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/trotz-haftbefehl-sudans-praesident-besucht-unbehelligt-den-tschad-a-707804.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) A Római Statútumot számos ország nem ratifikálta, így Szudán és Irán mellett Kína, Oroszország és az Amerikai Egyesült Államok sem.

³⁵ Kadhafi szülővárosa, Szirte 2015 februárjában került uralmuk alá, és csak 2016 decemberében sikerült a líbiai egységkormány erőinek visszafoglalniuk.

³⁶ The case of Chad after Gaddafi. <http://www.africareview.com/Special-Reports/The-case-of-Chad-after-Gaddafi/-/979182/1261366/-/cmxj6rz/-/index.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 25.); Wolfram Lacher: Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf#page=47 (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

Kidal városát Északkelet-Maliban.³⁷ A csádi hadsereg emellett azt is állította, hogy megölték Észak-Afrika egyik legkeresettebb szélsőséges vezetőjét, Mohtár Belmohtárt,³⁸ de ezt nem sikerült igazolni, halálhírért azóta is többször keltették, illetve cáfolták.³⁹ Az utóbbi néhány évben pedig a Boko Haram⁴⁰ már nem csak Nigériában jelent veszélyt, egyre több merényletet követ el a szomszédos államok területén is. Csádot az első támadás 2015. február 12-én érte: fegyveresek egy csoportja motorcsónakon éjszaka átkelt a Csád-tavon, és legalább tíz embert ölt meg a Ngubua nevű kis halászfaluban.⁴¹ A terror nemsokára elérte a fővárost is: június 15-én több tucat ember vesztette életét N'Djaménában, amikor öngyilkos merénylők kettős robbantást követtek el a rendőrség központi épülete ellen.⁴² Október 10-én a Csád-tó melletti Baga Szolában robbantottak a zsúfolt halpiacon: 41 ember meghalt, a túlélők szörnyűséges vérfürdőről számoltak be, ráadásul az áldozatok közül sokan éppen a Boko Haram elől menekültek Nigériából a biztonságosnak gondolt Csádba.⁴³ Ugyancsak nigériai menekültek vesztették életüket 2015. december 5-én a Csád-tavon lévő Kulfua szigetén: három merénylő robbantotta fel magát a piacon, az áldozatok száma meghaladta a 30-at.⁴⁴

A terror által leginkább sújtott országok – Nigéria, Csád, Niger és Kamerun – a közel-múltban közös katonai hadműveletek indításáról döntöttek. 2015 februárjában az Amerikai Egyesült Államok háromhetes nemzetközi hadgyakorlatot tartott Csádban, amelynek során

³⁷ A francia vezetésű hadműveletre azt követően került sor, hogy a központi mali kormányzattal mindig is feszült viszonyban álló tuaregek 2012 januárjában kikiáltották függetlenségüket (Azavád állam néven), sorra foglalták el az ország északi, majd középső területeit, és egyre közelebb kerültek a fővároshoz, Bamakóhoz is. (Számos tuareg Kadhafi oldalán harcolt a líbiai polgárháborúban, akinek halála után rengeteg fegyverrel tértek vissza Maliba.) A lázadásban azonban egyre inkább teret nyertek olyan szélsőséges iszlamista elemek, amelyeknek az eredeti célhoz, a tuareg függetlenséghez semmi közük nem volt. Franciaország ezért katonai beavatkozás mellett döntött. Az Opération Serval 2013. január 11-től 2014. augusztus 1-jéig tartott, melynek során a felkelést felszámolták. Lásd ehhez: Chad send 2000 soldiers to Mali. <http://www.couriermail.com.au/news/breaking-news/chad-to-send-2000-soldiers-to-mali/story-e6freoo6-1226555842447> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.); Mali: Soldaten aus dem Tschad sichern frühere Islamisten-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/mali-soldaten-aus-dem-tschad-sichern-ex-islamisten-hochburg-kidal-a-881629.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

³⁸ Az algériai születésű, Afganisztánt is megjárt Mohtár Belmohtár nem véletlenül kapta az uncatchable, „elkapathatatlan” melléknevet (de ismerik úgy is, mint „a félszemű” vagy „Mr. Marlboro” – utóbbit azzal érdevelte ki, hogy tevékenységét többek között cigarettacsempészettel pénzeli). Az általa vezetett al-Murábítún (Örök) nevű szervezet 2013-ban vált ki az Iszlám Mágrebi al-Kaidából. Lásd ehhez Búr Gábor: Az AQIM, az Iszlám Magreb al-Káida szervezete; Póczik Szilveszter: Al-Mourabitoun: az „örök” szervezete Észak-Afrikában. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 161–178., 179–196.

³⁹ Wüste Krieger. Der Spiegel, 18/2013. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-93419410.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁰ A szervezetet 2002-ben alapította Uisztáz Mohamed Juszuf Maiduguriban, a nigériai Borno szövetségi állam fővárosában. Kezdetben csak a nyugati oktatás, öltözködés és életmód ellen léptek fel, miután azonban 2009-ben az elfogott Juszufot a rendőrség kivégezte, a szervezet rendkívül gyorsan radikalizálódott, 2015 márciusában pedig hűségeskütt tett az Iszlám Államnak. Tagjai Észak-Nigéria nincstelen, képzetlen és mindenféle jövőkép nélküli fiataljainak tömegéből kerülnek ki. A témáról kiváló összefoglaló Keresztes Vivien Kata – Mayer Ádám: A Boko Haram és társadalmi háttere. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 295–317.

⁴¹ Terror in Westafrika: Boko Haram greift erstmals im Tschad an. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-greift-dorf-im-tschad-an-a-1018332.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴² Tschad: Dutzende Menschen sterben bei Selbstmordattentaten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-dutzende-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1038892.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴³ Tschad: Dutzende Tote bei drei Bombenanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-dutzende-tote-im-tschad-bei-bombenanschlaegen-a-1057199.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁴ Tschad: Mindestens 30 Tote bei Selbstmordanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-mindestens-27-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1066305.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

a különleges alakulatok 255 tagja a csádi katonákat modern hadviselésre képezte ki.⁴⁵ Az ország – központi elhelyezkedésének köszönhetően – kiemelt jelentőségű lett az Amerikai Egyesült Államok és szövetségesei számára a terror elleni harcban, akik egyre nagyobb létszámú, állandó kontingensekkel folytatnak dróntámadásokkal támogatott akciókat a térségben.⁴⁶ A csádi hadsereg még ugyanebben a hónapban behatolt Nigériába, és francia különleges erők támogatásával elfoglalta a határ menti Gamboru városát. A Boko Haram több mint 200 harcosával végeztek, a csádi veszteség mindössze 9 fő volt. A kelet felé menekülő milicistákat Fotokolnál pedig a kameruni hadsereg vette erős tűz alá.⁴⁷ Franciaország 3000 katonával van jelen a térségben a 2014. augusztus 1-jén indult *Opération Barkhane* keretei között.⁴⁸ A hadművelet célja a Száhelben tevékenykedő szélsőséges mozgalmak határokon átvívelő felszámolása, illetve újjászerveződésük megakadályozása. Haditechnikai felszerelésük: hat harcászati repülőgép (Mirage 2000 és Rafale), 10 teherszállító repülőgép, 20 helikopter, három drón és 200 páncélozott gépjármű. A főhadiszállást és a légbázist N'Djaménában állították föl, és további állandó katonai bázisokat létesítettek Gaoban (Mali), Vagaduguban⁴⁹ (Burkina Faso) és Niamejben (Niger). A harcok jelenleg is folynak, a francia erők vesztesége 2018. január közepéig 10 fő volt.⁵⁰ 2017 elején az látszik, hogy a nemzetközi összefogás sikeresen nyomás alá helyezi a Boko Haramot (2016 decemberében a nigériai hadsereg elfoglalta utolsó fontos támaszpontjukat a Szambisza-erdőben),⁵¹ illetve a Száhel egyéb fegyveres csoportjait (Anszár ad-Dín,⁵² Iszlám Magrebi al-Kaida, al-Murábitún). Legfrissebb hírek szerint a Boko Haram mintegy ezer harcosa önként megadta magát a nigériai hadseregnek.⁵³

Ha áttekintjük az utóbbi évek fejleményeit, megállapíthatjuk, hogy míg a térség számos országa – Mali, Niger, Nigéria, Közép-afrikai Köztársaság – destabilizálódik, vagy akár az összeomlás szélére került, Csád minden ismert negatívum és probléma mellett viszonylag biztos ponttá vált a térségben. Ez köszönhető a belső konfliktusok csillapodásának, továbbá földrajzi helyzetének, ami fontos bázissá tette a nyugati hatalmak terrorellenes

⁴⁵ Terrorismus: Aufrüsten gegen Boko Haram. Der Spiegel, 9/2015. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-131927861.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁶ Trumps leise Killer über der Sahara. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trump-und-der-krieg-in-afrika-drohnen-ueber-der-sahara-a-1176731.html> (Letöltés időpontja: 2017. 01. 17.)

⁴⁷ Einsatz in Nigeria: Tschad meldet Tötung von 200 Boko-Haram-Kämpfern. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-tschad-meldet-200-tote-kaempfer-in-nigeria-a-1016648.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.); Einsatz in Nigeria: Nachbarländer ziehen in den Kampf gegen Boko Haram. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-in-nigeria-militaer-aus-tschad-und-niger-rueckt-an-a-1022500.html> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁸ Welcome to France's New War on Terror in Africa: Operation Barkhane. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.) A barkán egy jellegzetes, általában sarló formájú, vándorló sivatagi dűnetípus. A hadműveletben Franciaországon és Németországon kívül a „Száhel G5”, vagyis Csád, Niger, Mali, Mauritánia és Burkina Faso vesz részt. Lásd még <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/dossier-de-presentation-de-l-operation-barkhane/operation-barkhane> (Letöltés időpontja: 2016. 08. 26.)

⁴⁹ Francia írásmóddal Ouagadougou.

⁵⁰ <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/in-memoriam/in-memoriam> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

⁵¹ Nigeria: Militär erobert letzte Boko-Haram-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-militaer-erobert-hochburg-der-terrorliz-in-nigeria-a-1127467.html> (Letöltés időpontja: 2017. 02. 26.)

⁵² Másképp átírva Anszár Dine, 'a hit segítői'. Ez a szervezet 2011 novemberében alakult Ijád Ágh Gháli vezetésével, a 2012-es tuareg felkelés „fárvízén” váltak meghatározó szereplővé a Száhelben. Lásd ehhez Remek Éva: Anszár Dine – Egy iszlamista szervezet. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. 233–254.

⁵³ 1000 Boko-Haram-Kämpfer sollen sich ergeben haben. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-1000-kaempfer-ergeben-sich-laut-nigerianischem-militaer-a-1186547.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

műveleteihez. Az EU több vezető országának – Németország, Franciaország, Olaszország, Spanyolország – az elképzelése szerint a nagyszámú afrikai menekült menedékkérelmét még magán a kontinensen vizsgálják meg, és ebben kiemelkedő szerepet szánnak Líbia és Niger mellett Csádnak.⁵⁴ Afrikai viszonylatban a csádi hadsereg kifejezetten jól képzettnek és harcedzettnek számít, amit jól bizonyít a közelmúltban elért számos katonai sikere. Hogy a stabilitás mennyire bizonyul tartósnak, az ebben a térségben természetesen teljességgel megjósolhatatlan.

(Vége)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1000 Boko-Haram-Kämpfer sollen sich ergeben haben. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-1000-kaempfer-ergeben-sich-laut-nigerianischem-militaer-a-1186547.html>
- 1861-es számú ENSZ-határozat. http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/RES/1861%282009%29
- Balogh Andrea – Besenyő János – Misedics Péter – Vogel Dávid: *Országismertető: Közép-afrikai Köztársaság*. Budapest, Honvéd Vezérkar Tudományos Kutatóhely – MH GEOSZ, 2015.
- Beck, Kurt: *Die Massaker in Darfur*. In: Zeitschrift für Genozidforschung, 2004. http://www.ethnologie.uni-bayreuth.de/_downloads/Mitarbeiterdateien/darfur_massakar2004.pdf
- Besenyő János: *Magyar békefenntartók Afrikában*. Katonai Nemzetbiztonsági Szolgálat, Budapest, 2013.
- Besenyő János: *Országismertető: Szudán*. MH Összhaderőnemi Parancsnokság Tudományos Tanácsa, Székesfehérvár, 2010.
- Búr Gábor: *Az AQIM, az Iszlám Magreb al-Káida szervezete*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Chad send 2000 soldiers to Mali. <http://www.couriermail.com.au/news/breaking-news/chad-to-send-2000-soldiers-to-mali/story-e6freoo6-1226555842447>
- Decalo, Samuel: *Historical Dictionary of Chad*. Scarecrow, Lanham, Md. & London, 1997.
- Die Vorfeldkontrolle. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-gipfel-in-paris-wie-die-eu-ihr-fluechtlingsproblem-auslagern-will-a-1164996.html>
- Drohender Flächenbrand im zentralen Afrika. <http://www.nzz.ch/articleeukxt-1.102710>
- Einsatz in Nigeria: Nachbarländer ziehen in den Kampf gegen Boko Haram. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-in-nigeria-militaer-aus-tschad-und-niger-rueckt-an-a-1022500.html>
- Einsatz in Nigeria: Tschad meldet Tötung von 200 Boko-Haram-Kämpfern. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-tschad-meldet-200-tote-kaempfer-in-nigeria-a-1016648.html>
- Encyclopedia of African Peoples. The Diagram Group, London, 2000.
- ENSZ BT 1778-as számú határozata. <http://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/CAR%20SRES1778.pdf>
- Fluehr-Lobban, Carolyn – Lobban, Richard A. – Voll, John Obert: *Historical Dictionary of the Sudan*. Scarecrow Press, Metuchen, N. J. & London, 1992.
- Force Strength by Nations in AOO: 3265. http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cmsUpload/081009_Force_Stength_by_Nations_in_AOO.pdf

⁵⁴ Die Vorfeldkontrolle. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/fluechtlinge-gipfel-in-paris-wie-die-eu-ihr-fluechtlingsproblem-auslagern-will-a-1164996.html> (Letöltés időpontja: 2018. 01. 17.)

- Fuchs, Peter: *Nomadic society, civil war, and the state in Chad*. Nomadic Peoples, Nr. 38/1996.
- Hastrup, Anders: *Violating Darfur: The emergent truth of categories*. In: The politics of violence, truth and reconciliation in the Arab Middle East. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2009.
- Henken, Lühr: *Sudan und Tschad im Visier der Großmächte*. Teil 1–2. Informationsstelle Militarisation, Tübingen, 2008. http://edoc.vifapol.de/opus/volltexte/2008/755/pdf/2008_01a.pdf; <http://www.imi-online.de/2008/01/03/sudanundtschadim/>
- Human Rights Watch: *Darfur destroyed. Ethnic cleansing by government and militia forces in Western Sudan*. 2004. <https://www.hrw.org/reports/2004/sudan0504/sudan0504full.pdf>
- Human Rights Watch: *World Report 2011: Chad. Events of 2010*. <https://www.hrw.org/world-report/2011/country-chapters/chad>
- In Chad, UN mission starts training local police. UN News Centre, 2008. 04. 08. <http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=26248&Cr=chad&Cr1#.V76OcH2ZhqA>
- Kasala, Kimuri – Fearon, James – Laitin, David: *Chad*. Stanford University, 2006. <https://web.stanford.edu/group/ethnic/Random%20Narratives/ChadRN2.6.pdf>
- Keresztes Vivien Kata – Mayer Ádám: *A Boko Haram és társadalmi háttere*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Kiss Zoltán László: *Magyarok a békefenntartásban*. Zrínyi Kiadó, Budapest, 2011.
- Lacher, Wolfram: *Regional Repercussions of Revolution and Civil War in Libya*. In: Protest, Revolt and Regime Change in the Arab World. Stiftung Wissenschaft und Politik, Berlin, 2012. http://www.swp-berlin.org/fileadmin/contents/products/research_papers/2012_RP06_ass.pdf#page=47
- Mali: Soldaten aus dem Tschad sichern frühere Islamisten-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/mali-soldaten-aus-dem-tschad-sichern-ex-islamisten-hochburg-kidal-a-881629.html>
- Minurcat: Mission Leadership. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=267>
- Minurcat: Office Locations. <http://minurcat.unmissions.org/Default.aspx?tabid=278>
- Musa Hilal from a convicted felon to a government official. <http://www.sudantribune.com/spip.php?article25660>
- Nigeria: Militär erobert letzte Boko-Haram-Hochburg. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-militaer-erobert-hochburg-der-terroriliz-in-nigeria-a-1127467.html>
- Póczik Szilveszter: *Al-Mourabitoun: az „örök” szervezete Észak-Afrikában*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Prunier, Gérard: *Patt im Tschad*. <http://www.monde-diplomatique.de/pm/2008/03/14.mondeText.artikel,a0043.idx,11>
- Reeves, Eric: *The infamous Antonov (An-24 and An-26) cargo planes/crude retrofitted bombers*. 2015. <http://sudanreeves.org/2015/02/05/the-infamous-antonov-an-24-cargo-planecrude-retrofitted-bomber/>
- Remek Éva: *Ansar Dine – Egy iszlamista szervezet*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Terror in Westafrika: Boko Haram greift erstmals im Tschad an. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-greift-dorf-im-tschad-an-a-1018332.html>
- Terrorismus: Aufrüsten gegen Boko Haram. Der Spiegel, 9/2015. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-131927861.html>

- The case of Chad after Gaddafi. <http://www.africareview.com/Special-Reports/The-case-of-Chad-after-Gaddafi/-/979182/1261366/-/cmxj6rz/-/index.html>
- Thielke, Thilo: *Krieg in Darfur*. In: Wegweiser zur Geschichte: Sudan. Militärgeschichtliches Forschungsamt, Schöningh, Paderborn, 2008.
- Tribunal erlässt Haftbefehl gegen Sudans Präsidenten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/verdacht-auf-kriegsverbrechen-tribunal-erlaesst-haftbefehl-gegen-sudans-praesidenten-a-611323.html>
- Trotz Haftbefehl: Sudans Präsident besucht unbehelligt den Tschad. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/trotz-haftbefehl-sudans-praesident-besucht-unbehelligt-den-tschad-a-707804.html>
- Trumps leise Killer über der Sahara. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/donald-trump-und-der-krieg-in-afrika-drohnen-ueber-der-sahara-a-1176731.html>
- Tschad: Dutzende Menschen sterben bei Selbstmordattentaten. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-dutzende-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1038892.html>
- Tschad: Dutzende Tote bei drei Bombenanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/boko-haram-dutzende-tote-im-tschad-bei-bombenanschlaegen-a-1057199.html>
- Tschad: Mindestens 30 Tote bei Selbstmordanschlägen. <http://www.spiegel.de/politik/ausland/tschad-mindestens-27-tote-bei-selbstmordanschlaegen-a-1066305.html>
- Vecsey Mariann: *A Séléka és az antibalaka csoportok*. In: Afrikai terrorista és szakadár szervezetek. NKE, Budapest, 2016.
- Welcome to France's New War on Terror in Africa: Operation Barkhane. <http://nationalinterest.org/feature/welcome-frances-new-war-terror-africa-operation-barkhane-11029>
- Williams, Paul D. – Black, David R.: *International society and the crisis in Darfur*. In: The international politics of mass atrocities. The case of Darfur. Routledge (Taylor & Francis Group), Abingdon/London/New York, 2010.
- Wüste Krieger. Der Spiegel, 18/2013. <http://www.spiegel.de/spiegel/print/d-93419410.html>
- <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/dossier-de-presentation-de-l-operation-barkhane/operation-barkhane>
- <http://www.defense.gouv.fr/operations/sahel/in-memoriam/in-memoriam>